

Дубасенюк О.А. Синергетичний вплив засобів масової інформації на розвиток особистості // Новые технологии обучения : сб. науч. тр. Учебно-воспитательная среда и нравственность в XXI веке // Спец. вип. № 62. Институт инновационных технологий и содержания образования Министерства образования и науки Украины. Академия международного сотрудничества по креативной педагогике. – Киев-Винница. 2010. – С.48-52.

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ

О.А. Дубасенюк, доктор педагогічних наук, професор
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Аналізуються особливості синергетичного впливу засобів масової інформації на розвиток особистості молодої людини. Розглядаються сучасні тенденції та суперечності в освіті та вихованні, що зумовлені глобалізаційними та інтегративними процесами у суспільстві. Наводяться деструктивні наслідки синергетичного впливу ЗМІ на особистість. Визначаються шляхи підвищення ролі ЗМІ у процесі становлення зростаючої особистості.

Останніми роками актуалізувалася синергійна тенденція до розвитку міждисциплінарного наукового синтезу, який впливає з феномену, що отримав назву "інформаційний бум". Людство ще ніколи не володіло таким незліченим обсягом інформації, але воно ще ніколи не знаходилося настільки далеко від розуміння своєї сутності, пізнання якої виявилось роздробленим, розпорошеним у сфері множини наукових дисциплін, потоплених в океані інформаційного буму. Е. Шредінгер відзначав, що ми успадкували від наших предків гостре прагнення до цільного, всеосяжного знання. Сама назва вищих інститутів пізнання – університети – нагадує нам, що споконвічно і протягом багатьох століть універсальний характер знань – це єдине, до чого може бути повна довіра. Але розширення та поглиблення

різноманітних галузей знань протягом останніх ста років поставило нас перед незвичайною дилемою. З одного боку, ми відчуваємо, що лише сьогодні починаємо здобувати надійний матеріал для того, щоб звести в єдине ціле все відоме, а з іншого, – стає майже неможливим для одного розуму пояснити опанувати більш ніж однією невеликою спеціальною частиною науки [9].

Формування предметів і явищ природи відбувається в єдності її сутнісних начал, які є першопричиною виникнення світостворення і рушійною силою процесів його розвитку. Людство має накопичити певний досвід дослідження сутнісних начал. Дозволимо висловити припущення, що природу діалектики сутнісних начал у процесі розвитку відображає взаємодія Іпостасей Трійці: Бога-Отця, Бога-Сина і Бога-Духа. У якості таких начал, на думку Л.Г. Мельника, виступають: енергетична потенція, інформаційний початок і синергетичний феномен. Отже, інформаційний феномен є одним з початків природи і може розглядатися у якості аналога Бога Сина (Біблейського Слова, Логоса) щодо явищ природи. В основі формування (виникнення, творення) всіх предметів і явищ природи лежить рух. Природні істоти – від елементарних часток до найскладніших біологічних організмів – розрізняються інформаційними програмами реалізації (енергетичного потенціала цього руху). Саме вони складають основу предметів і явищ природи. Інформація як носій характерних ознак предметів та явищ природи народжується із різної потенції до руху, якщо вона закріплена пам'яттю. Саме пам'ять перетворює випадковий імпульс руху в усталений, той що відтворюється системою, енергетичний потенціал, притаманний предмету або явищу [5, с. 45-46].

Мета статті полягає в тому, щоб виявити особливості синергетичного впливу засобів масової інформації на розвиток особистості молодого людини.

Особистість також розглядається як складна біосоціальна система, до якої можна застосовувати синергетичний підхід. Синергія "виникла від грецького *synergeia* – "спільна дія", відповідно синергетизм – взаємодія різних потенцій або видів енергій у цілісній дії. Роботи Г. Хакена поглибили

зміст синергії. Явище синергетизму може відбутися за умови наявності в елементах системи цілого ряду важливих властивостей: здатності реагувати на зміни зовнішнього середовища, когерентності, (узгодженості) елементів системи, коеволюції (збіг у різних елементів системи трансформаційних циклів розвитку, взаємодоповнюваності, взаємозалежності елементів системи, взаємовигідності (спільне функціонування елементів покращує їх стан) [7; 8].

Зазначене вище допомагає зрозуміти умови виникнення низки суперечностей між традиційними підходами до розвитку особистості та новими підходами, що спираються на принципи міждисциплінарного синтезу та синергетичного та інтегративного підходу, а саме, суперечностей між:

- об'єктивною потребою суспільства у формуванні особистості як суб'єкта навчання з урахуванням феномену синергетизму і неадекватними можливостями сучасної системи освіти;

- потребою в інтеграції та синергізації виховних впливів усіх форм організації виховання у школі як соціального інституту і відсутністю таких зв'язків у реальній практиці;

- прискоренням темпів розвитку суспільства і здатністю освіти готувати молодь до діяльності в умовах мінливого середовища, деструктивних явищ;

- орієнтацією навчальної діяльності на набутий соціальний досвід і спрямованістю молоді на майбутній зміст професійної діяльності, який виявляє невідомі ситуації й умови праці;

- традиційним лінійним мисленням і нелінійним імовірнісним синергетичним мисленням;

- декларацією особистісно орієнтованої парадигми навчання та виховання й відсутністю ефективних засобів та технологій її реалізації;

- системою освіти, вибудованої відповідно до ідеалів, норм класичної науки, і відкритою моделлю освіти, зміст якої має бути багатограним і варіативним.

Відтак, сучасна педагогічна наука має бути спрямована на

фундаментальне розв'язання суперечностей, які виникають у процесі формування особистості суб'єктів навчальної діяльності.

Новий імпульс в розвитку педагогічної науки надає синергетичний підхід до вивчення особливостей розвитку особистості, який відбувається під впливом засобів масової інформації.

Науковці зазначають, що передові країни вже давно вступили на шлях побудови інформаційного суспільства, в якому пріоритетне значення набуває проблема створення нових інформаційних технологій. Але чим далі вони просувалися у своєму розвитку, тим більш залежними ставали від свого породження. Вже повсюдно людина стає не управителем і розпорядником, а лише обслуговуючим персоналом або користувачем глобальних комп'ютерних систем, які починають жити власним, незалежним від неї життям. Будь-яка нова технологія активно формує не тільки декорації й обстановку життя, але і сам спосіб сприйняття світу. Нині починають підтверджуватися побоювання філософів про те, що успіх технічних наук породив положення, коли до сутності людини стали відносити тільки те, що в принципі піддається математичному і технічному моделюванню [6]. У сучасних умовах ускладнення соціально-економічних та культурних потреб суспільства змінюється роль та співвідношення інститутів виховання в системі соціалізації молодого покоління. Поряд із зростанням їх кількості змінюється їх якісний склад. Значущим фактором соціалізації молоді стають засоби масової інформації (комунікації).

Проаналізуємо специфіку масової комунікації. Це процес розповсюдження соціальної інформації за допомогою технічних засобів (друк, радіо, телебачення, кіно та відеотехніка), це особливий вид соціального спілкування, що здійснюється в масштабах суспільства) і є важливою передумовою суспільного розвитку та організації. Масова комунікація соціально обумовлена. За допомогою її засобів набувають масового тиражування духовні цінності та соціальні норми, які в систематизованому вигляді відображають пануючі світоглядні уявлення,

суспільний настрій. Розповсюдження інформації за допомогою масової комунікації є засобом політичного, економічного та інших впливів на свідомість (мислення) та діяльність (поведінку) людей.

Зміст повідомлень, одержуваних через засоби масової інформації, формується з урахуванням особливостей та закономірностей психологічного впливу в діапазоні від звичайного інформування до навчання, переконання та навіювання. Техніка масової комунікації орієнтується на задоволення потреб і запиту різних соціальних верств населення. Розповсюдження інформації її ритм і масштаб визначаються характером розвитку та функціонування тієї чи іншої соціальною системи. Ці системи утворюють комплекси технічних засобів, які виробляють, зберігають, приймають і передають газетну, теле-, радіо-, відеоінформацію [3, с. 290].

В умовах гуманізації та демократизації суспільства, його засоби масової інформації все активніше впливають на формування визначених соціального орієнтирів й одночасно сприяють розвитку задатків і здібностей особистості. Виявлену тенденцію не можна оцінити однозначно (негативно або позитивно), оскільки в молодіжному середовищі все більшого значення набувають електронні засоби масової комунікації, в яких велику роль відіграють такі культурні форми, які традиційно вважаються "дозвільними", "розважальними". Це кіно, естрада, телебачення, відео.

Проте спостерігається і така тенденція: у сучасному світі книга поступово звільняє місце кіно і телебаченню. Таке явище певною мірою пояснюється рівнем технічного розвитку суспільства. Звичайно, відмова сучасної молоді від книги на користь телебаченню свідчить про суттєві зміни в культурно-ціннісних орієнтаціях сучасної людини. Але переважно кіно та відео заміняють читання в тих соціально-культурних прошарках населення, які і раніше читали небагато. Але в деяких випадках телебачення стимулює появу і розвиток інтересу до читання. Екранізація класичних і сучасних

творів посилює бажання краще зрозуміти побачене, прочитати твір в оригіналі [3, с. 293].

Засоби масової комунікації, якими користуються молоді люди, створюють для них специфічний інформаційний світ. Інформаційні джерела формують різні інформативні сфери розуміння світу, визначають ціннісні орієнтації зростаючої особистості, стиль її життя

У науковій літературі відзначається вплив сучасних засобів масової інформації на формування підростаючого покоління. Прихильники нової соціологічної теорії „інформативного суспільства" відводять цим засобам визначальне місце в системі відносин сучасного суспільства, оскільки вони стали органічною частиною середовища його проживання. У країнах Заходу, враховуючи прогресуючу "технологію життя", початок "комп'ютерного віку" поширюється література, яка розглядає проблеми виховання молоді за цих умов. Нові технології, насамперед мікроелектроніка, глибоко впроваджуються у виробництві, все активніше застосовуються у всіх типах навчально-виховних закладів, а також у сферах дозвілля дітей та молоді [3, с. 294].

Сучасне суспільство перенасичене новітньою мікропроцесорною технікою. Радіо, телеприймачами користуються у найвіддаленіших кутках нашої планети. Практично у кожній сім'ї є телевізори. Це підтверджено французькими дослідниками, у Франції в кожній сім'ї є телевізор, а у кожній четвертій є вже по два телевізори. А у США, в кожній п'ятій квартирі нараховуються три апарати, в Японії – навіть чотири телевізори в одній квартирі вже не рідкість.

У США понад 6000 систем кабельного телебачення обслуговують 37 млн. будинків. На початку 1990 року кількість сімей, які мають відеомагнітофони, становила близько 25 млн, У ФРН на початку 80-х років відеомагнітофони мали 25 відсотків всіх сімей, до початку 90-го року, за оцінками спеціалістів, кількість зросла на 50 відсотків. Як показало репрезентативне опитування, проведене за даними Міністерства освіти і

науки ФРН, ще у 1982 році серед володарів відеомагнітофонів 10 відсотків становили юнаки і підлітки від 14 до 29 [3, с.295].

Проте вік комп'ютера, незважаючи на ряд переваг, породжує урбаністичне дитинство, негативно впливає на психічний, емоційний та фізичний розвиток дітей. Проведення дітьми значної частини свого дозвілля вдома, біля телевізора веде за собою погіршення стану здоров'я, зниження інтересу до читання, спорту, до активних форм використання вільного часу, що призводить до формування пасивності та байдужості. Західні педагоги, зокрема німецький професор Р. Вінкель, називають покоління молодих, що вступило в життя після 70-х років, поколінням електроніки і засобів масової інформації, на відміну від покоління 40-х років ("діти війни"), покоління "економічного буму" 50-х – початку 60-х років (діти споживання"), періоду після 60-х років ("діти кризи"). Покоління 70-х і наступних років, за Вінкелем, це — "не діти". Жодне з поколінь не відчувало стільки страху, жахів, незгод, скільки довелося відчути сучасному поколінню молоді.

Учені вважають, що сучасне покоління – "інше", і воно є дуже "важким", але причини цих труднощів трактуються неоднозначно. Одні акцентують увагу на важких соціально-психологічних умовах, в яких жили і росли діти (страх перед загрозою термоядерної війни, втрати сенсу життя, розчарування, депресії, наркоманія тощо). Інші звинувачують насамперед саме дорослих, які винайшли нові технології, засоби масової інформації і цим не лише позбавили дітей радості дитинства (Н. Постман), а й спричинили зникнення самого поняття "дитинство". При цьому у вік електронних засобів масової інформації втратили відмінність періоди дитинства і дорослого життя. Поява телевізора перетворила, як стверджується, культуру в "емоційне споживання" кадрів, які змінюються на екрані кожні три секунди. Підраховано, що за перші п'ятнадцять років підліток проводить біля телевізора 16 годин, причому в кожній програмі він бачить як мінімум три сцени насильства. На думку нейропсихологія, це

справляє надмірний вплив на праву півкулю, пов'язану з одnobічним візуальним сприйманням зовнішнього світу, куди і переміщується активність дитини. Водночас нівелюється ліва півкуля, де розміщені центри мислення і мови. Сучасна молодь більше уваги приділяє "агресивним формам культури", які розповсюджуються із швидкістю епідемії завдяки поширенню засобів масової інформації. А книга як джерело духовного розвитку відступає на другий план" [3, с. 295-297]. Відтак, значно активізуються елементи видовищної культури відповідно до розвитку сучасних електронних засобів масової інформації і в багато разів збільшилась кількість інформаційних (аудіовізуально) сигналів, які надходять до молодої людини. Водночас значно послабився чинник книжково-вербальної інформації. Останнє проявляється в тому, що діти сьогодні дуже мало читають книжок, зокрема художньої літератури. Це призводить до примітивізації художньо-естетичної сфери людини, спотворюється функціональний зв'язок між півкулями її головного мозку. Залишаються нерозвиненими механізми відтворювальної уваги, вищий розвиток яких дозволяє читачеві не тільки відтворювати образи художніх творів, якими їх бачить письменник, але й повністю підпорядковувати свої образні процеси глибокому й точному аналізу тексту [1, с. 86].

Дослідження, проведені у ряді країн з метою вивчення ступеня "споживання" дітьми телепередач, показали, що перші контакти з телебаченням діти мають уже у віці двох років. У віковій групі трирічних вже 60 відсотків дивляться телепередачі більш або менш регулярно. Науковці висловлюють занепокоєння: надто великою є участь дітей у віці від трьох до шести років у регулярному перегляді телепередач. За даними німецьких учених, 90 відсотків учнів західнонімецьких шкіл дивляться відеофільми, причому деякі з них – до 20 фільмів на тиждень, в тому числі заборонених для їх віку. Опитуваннями доведено пряму залежність між тривалим сидінням перед телевізором і неуспішністю в школі. Таке становище викликає тривогу батьків, учителів та інших людей, які

усвідомлюють, якої шкоди завдає відео індустрія молоді. Медиками відзначається небезпечність непристойних відеофільмів, фільмів жаху для гіперактивних дітей. Перегляд таких фільмів провокує асоціальну поведінку, агресивність, жорстокість, вандалізм і може призвести до серйозних патологічних наслідків.

І сьогодні індустрія розваг продовжує спрямовувати засоби масової інформації на формування у молоді соціальної, політичної і духовної апатії, пасивності, примітивних смаків, інтересів і потреб, зневажливого ставлення до справжньої культури, до історії, сучасних досягнень людської цивілізації.

Саме тому у США навколо проблеми дозвілля молоді розгорнулася запекла боротьба. У дискусії про те, які розважальні програми можна назвати "підходящими" для 66,5 млн. американців у віці до 19 років вступила практично вся країна, батьки, популярні зірки телеекрану. Американська громадськість закликала до прийняття рішучих заходів проти непристойних теле- і відео програм. Спеціалістами підраховано, що за 22 тисячі годин, які проводить біля телевізора американський школяр за всі роки навчання у школі, він 18 тисяч разів стає свідком різних убивств. За даними журналу "Піпл", у фільмі "Рембо" демонструються 44 засоби вбивства, не враховуючи групових, які відбуваються під час численних вибухів. З погляду представників "Національної Асоціації навчальних закладів", більша частина самогубств, до яких вдаються підлітки США, пов'язана зі станом депресії, викликаної відеопродукцією.

Суспільна і педагогічна громадськість наголошують на психологічні та моральні втрати і наслідки, особливо для дітей та молоді, сучасної практики "культурного імперіалізму" з його пропагандою масової культури, культу насильства, вседозволеності, низьких інстинктів людини, звичаїв злочинного світу. Використання культури як джерела наживи, як каналу, через який формується перекручене уявлення про світ, про життя негативно відбивається на духовному розвитку молоді. На думку Б. Брехта, при використанні творів культури для маніпулювання людською свідомістю відбувається процес, який

він назвав "переплавкою духовних цінностей у товар". Викликає серйозне занепокоєння й така тенденція: сучасна молодь більше уваги приділяє "агресивним формам культури", які швидко розповсюджуються завдяки поширенню засобів масової інформації. А книга як джерело духовного розвитку відступає на другий план. Так, у колишньому Радянському Союзі, за даними соціологічних опитувань останніх років, у бюджеті вільного часу молоді книга займала лише п'яте місце, переважала сучасна музика, спілкування, телебачення, заняття за інтересами. У загальному обсязі читання старшокласників класична література займає лише 4,5 відсотка. Виникає тривожний симптом – відчуження молоді від книги. На думку французького просвітителя Дені Дідро, "коли люди перестають читати, вони перестають міркувати". Така тенденція спостерігається і у США. Учені вважають, що причина такого явища у тому, що у країні довгі роки формувалося покоління, "яке не читає книжок", а дивиться телевізор. Високорозвинена індустрія розваг пропонує молоді широкий спектр можливостей щодо проведення дозвілля, тому приділяти серйозну увагу читанню, підкреслюють вони, може лише той, хто з дитинства орієнтований на це. І сьогодні у США 70 відсотків осіб, які, одержали середню освіту, в подальшому майже нічого не читають.

Наголошується на "вторинній неграмотності" (Д. Бааке) як про серйозну соціальну проблему Німеччини. Під цим розуміється такий стан, коли молоді люди, навчившись читати та писати, читають так мало, що стосовно літератури ведуть себе як неграмотні люди, не сприймаючи її. Такі ж тенденції спостерігаються і в Австрії: 55 відсотків населення країни протягом року не читали жодної книги, або в кращому випадку – одну. У Франції – 65 відсотків людей не читають книжок. Більше половини всіх книг, які читаються у країні, припадає на 10 відсотків населення.

Крім того спостерігаються і таке явище: "ми стаємо свідками кризи виду "людина розумна", коли владу на Землі прагне захопити нова форма життя. Формуються величезні інформаційні суб'єкти, мережеві надістоти, які

називаються големами. В них люди виступають як клітини одного супермозку, його нейронами. І чим більш примітивними стають люди, тим для големів краще. Кліткам супермозків або деталям біологічних мережевих комп'ютерів не потрібно бути складними. Це навіть шкідливо для големів. Неважливо, що самі люди при цьому щиро вважають себе вільним: насправді все інакше. Зверніть увагу, як гіпертрофовано розвивається все, що стосується зв'язку і телекомунікацій, зберігання і передачі інформації: Інтернет, сотовий зв'язок, супутникові канали, телебачення. Големи будують свої тіла, підсилюють зв'язність людей-нейронів. На шкоду всьому іншому! В останні сорок років науково-технічний прогрес потворно викривився і подекуди просто затупцювався на місці...." [2, с. 3-6].

Зазначимо, що докорінна трансформація комунікативної сфери людини відбувається на тлі глобалізаційних процесів: з появою Інтернету, мобільного зв'язку, значного збільшення та вдосконалення транспортних засобів експонентним чином активізується психологічна лабільність і мобільність людини у просторі та часі. Це в багато разів збільшує кількість і якість всіляких контактів між людьми, перетворює вид людини розумної на людину-комуніканта, людину-маніпулянта. Зазначений процес прискорює розвиток засобів маніпуляції індивідуальною та масовою свідомістю. Це призводить до того, що сучасний світ існує в атмосфері тотального впливу всіх на всіх, а успіх на життєвому терені нині досягає той, хто вміє здійснювати вплив на себе, людей і обставини.

Якщо психофізіологічною метою розвитку людської істоти можна вважати досягнення стану функціонального синтезу півкуль (коли знаково-вербальна інформація, що сприймається переважно на рівні лівопівкульових психічних процесів, легко трансформується в образно-емоційну сферу правої півкулі, і навпаки), то нині різко зменшилися міжпівкульові трансформаційні процеси, знизилась здатність людини до вербалізації та девербалізації інформації, тобто спроможність "одягати" у знаково-вербальні "шати" емоційно-образну інформацію, і протилежна спроможність до зворотної

трансформації знака в образ, слова – в емоцію. Така трансформація має місце саме у процесі залучення молоді до художньої скарбниці людської цивілізації, що розвиває вміння людини генерувати образну інформацію у сфері власного художньо-естетичного уявлення, а це, у свою чергу, постає наріжною умовою розвитку творчого мислення.

Разом з тим, передова громадськість, педагоги вважають, що потрібний комплекс соціально-політичних, юридичних і педагогічних законів та ініціатив. Насамперед слід звернути серйозну увагу на посилення законодавчих актів щодо захисту дітей, молоді від шкідливого впливу комерційного телебачення, а також ставиться питання про створення спеціальних органів контролю за відеопродукцією, відео ринком, всією друкованою продукцією і літературою для дітей. Як позитивний факт слід відзначити роль навчального телебачення, яке найбільш повно відтворює прагнення дітей та молоді прилучитися до ціннісних орієнтацій дорослих. Навчальні програми інтенсивно розповсюджуються у США та у Західній Європі, Японії. Створюються фонди аудіовізуальної документації. Затверджуються науково-методичні видання „преси в школі”, створюються спеціальні педагогічні центри у країнах Західної Європи та сучасні електронні бібліотеки.

При цьому, на думку науковців, сучасна освіта має враховувати роль ЗМІ і бути вирішальним чинником та засобом для подолання сучасних цивілізаційних викликів та загроз. Останнє відображається у головних положеннях *критично-креативної (трансформаційної) освітньої парадигми*, яка набуває синергетичного контексту, оскільки спрямована на самоорганізацію та саморозвиток систем у цілісній взаємодії і передбачає такі напрями, які мають реалізуватися не тільки у загальноосвітніх закладах, але й висвітлюватися, обговорюватися у засобах масової інформації:

- 1.Орієнтація на формування вільної людини, готової до розв'язування багатофакторних проблем і самостійної діяльності у швидкозмінному демократичному суспільстві.

2.Пріоритет інтересів суспільних груп та окремої особи у вихованні та навчанні.

3.Активна та діяльнісна форма "спільного" навчання через об'єднання зусиль вихованців та педагогів з метою переважного розвитку особистості та критично-креативних здібностей молодого громадянина як "людини відповідальної", здатної розв'язувати особисті та глобальні проблеми.

4.Учіння про людину як складну і багатомірну сутність, застосування у вихованні та навчанні новітніх досягнень наукового людинознавства, участь молоді у визначенні форм, змісту і методів навчання.

5.Гуманістична педагогіка (педагогіка співробітництва), демократичний тип управління системою освіти, панівна роль громадськості в освітній політиці і вирішенні головних питань діяльності кожного закладу освіти.

6.Застосування на вищих рівнях освіти принципу "від майбутнього до сучасного", вільний доступ до правдивої інформації, підготовка молоді до інноваційної діяльності, неперервної самоосвіти, трансформації суспільства і збереження природного довкілля через утворення і формування "людства", здатного до усвідомлення дій реальної єдності [4, с. 19-20].

Отже, синергетичний вплив засобів масової інформації слід розглядати у контексті вічно існуючих понять Добра і Зла та боротьби між ними. У світлі теорії самоорганізації систем стають зрозумілими процеси творення і деструкції. Процеси розвитку відкритих систем, спрямовані насамперед на вивільнення із зовнішнього середовища і накопичення енергії. Саме ці процеси умовно можна назвати творенням. Вони асоціюються з вічним Добром. Але ж ці процеси неминуче поєднані і з деструкцією і навіть її зумовлюють. Бо зруйнувати можна лише порядок, що з'явився; абсолютний хаос або вічний спокій, зруйнувати неможна. Тобто, суперечливий характер засобів масової інформації має як позитивні, так і негативні сторони. Тому педагогам спільно із засобами масової інформації слід спрямовувати свою роботу на розвиток і виховання дітей та молоді, набуття ними суспільного та культурного досвіду.

Список використаної літератури:

1. Движущие силы развития личности: Сборник научных трудов. – Тюмень: Томский гос. университет, 1976. – 118 с.
2. Калашников М. Сверхчеловек говорит по-русски / М. Калашников, Р. Русов. – М.: АСТ, 2006. – 640 с.
3. Коваль Л.Г., Зверева І.Д., Хлебик С.Г. Соціальна педагогіка / Соціальна робота: Навч. посібник / Л.Г. Коваль, І.Д. Зверева, С.Г. Хлебик. – К.: ІЗМН, 1997. – 392 с.
4. Коротяев Б.И. Диалектика "недостающего" и "избыточного" в образовательном пространстве / Б.И. Коротяев, В.С. Курило, В.В. Третьяченко. – Луганск: Альма-матер, 2006. – 240 с.
5. Мельник Л.Г. Тайны развития (не очень серьезная книга об очень серьезном). Сумы: МТД «Университетская книга», 2005. – 378 с.
6. Петров М.К. Самосознание и научное творчество / Петров М.К. – Ростов-на-Дону: Изд. РГУ, 1992. – 220 с.
7. Хакен Г. Информация и самоорганизация: Макроскопический подход к сложным системам / Пер. с англ. / Хакен Г. – М.: Мир, 1991. – 240 с.
8. Хакен Г. Синергетика : Иерархии неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах : Пер. с англ. / Г. Хакен. – М. : Мир, 1985. – 423 с.).
9. Шредингер Э. Что такое жизнь с точки зрения физики / Э. Шредингер. – М.: Изд. Ин. лит., 1947. – 146 с

Дубасенюк А.А. Синергетическое влияние средств массовой информации на развитие личности

Анализируются особенности синергетического влияния средств массовой информации на развитие личности молодого человека. Рассматриваются современные тенденции и противоречия в образовании и воспитании, обусловленные глобализационными и интеграционными процессами в обществе. Приводятся деструктивные последствия синергетического влияния СМИ на личность. Определяются пути повышения роли СМИ в процессе становления растущей личности.

Dubasenyuk A.A. Synergetic influence of mass media on the personality's development.

The peculiarities of the synergetic influence of mass media on the personality's development are analyzed. Contemporary tendencies and contradictions in education and upbringing are considered, conditioned by the globalization and integration processes in the society. The destructive

consequences of the synergetic influence of mass media on the personality are given. The ways of enhancing of role of mass media in the process of growing personality becoming are determined.